

Wstęp

Pod koniec XIX stulecia wybitna szwedzka spadkobierczyni poglądów Jana Jakuba Rousseau – Ellen Key (1849–1926) głosiła, że kolejny wiek (XX) będzie niepowtarzalnym do tej pory „stuleciem dziecka”. To założenie potwierdzały m.in. powstanie i rozwój ruchów pedagogicznych związanych z nurtem naturalistycznym, takich jak: antypedagogika, czarna pedagogika, czy też wychowanie bezstresowe. Pedagogika opowiadała się jednoznacznie po stronie dziecka, podkreślając jego niezbywalne prawa do szacunku, szczęśliwego dzieciństwa oraz kreowania edukacji na miarę zdolności i osobowych możliwości (Wołoszyn, 2003, s. 171). Jednak już w drugiej połowie XX wieku, m.in. za sprawą zmian demograficznych, dostrzeżono w naukach związanych z kształceniem, wychowaniem czy też szerzej – zajmujących się wspieraniem rozwoju – inną, równie ważną grupę, jaką stanowią seniorzy. Wobec faktu pojawienia się nowych tendencji w pedagogice oraz andragogice można postawić hipotezę, że w kolejnym, XXI wieku akcent poznawczy, opiekuńczy i rozwojowy w naukach humanistycznych oraz społecznych został po części przesunięty z najmłodszych członków społeczeństwa na najstarszą grupę. Intensywne tempo zjawiska starzenia się społeczeństw potwierdza, że nadchodzące lata to początek „stulecia człowieka starszego”. Fakt ten akceleruje potrzebę podjęcia trudnych wyzwań związanych z należytym przygotowaniem współczesnych społeczeństw do przemiany dotychczasowych struktur społecznych w różnych obszarach życia codziennego na poziomach mikro- i makrospołecznym (Trafiałek, 2007, s. 269).

Na powyższe tendencje związane ze zmianami demograficznymi nakłada się obecnie kolejny ważny proces, jakim jest intensywny rozwój technik informatycznych. Współczesna zinformatywowana cywilizacja stawia każdą

jednostkę w niezwykle złożonej sytuacji, ponieważ wymusza w sposób dostrzegalny i ukryty zmiany niemalże we wszystkich sferach życia. Wytwory inżynierii informatycznej, będące sporadycznie stosowane jeszcze kilkanaście lat wstecz, obecnie stały się powszechnie dostępne i masowo użytkowane w sferze prywatnej i zawodowej. Rozwój nowej formacji społecznej, jaką jest społeczeństwo informacyjne, rzutuje również na codzienne funkcjonowanie osób w późnej dorosłości, także w wymiarze edukacyjnym.

Wobec zaprezentowanych pokrótce procesów pojawia się szereg pytań odnoszących się do edukacji osób starszych w zakresie obsługi nowych mediów jako podstawowych narzędzi społeczeństwa informacyjnego. Analizując edukacyjno-instytucjonalne konteksty rozwoju nowej formacji społecznej, autor podjął próbę ukazania zespołu czynników warunkujących uczenie się i nauczanie najstarszej części społeczeństwa w sekcjach komputerowych uniwersytetów trzeciego wieku (UTW). Niniejsze opracowanie za główny cel stawia wytworzenie metateoretycznej koncepcji edukacji seniorów w obszarze mediów elektronicznych. Praca ukazuje nie tylko proste założenia wynikające z zestawienia wielu teorii, lecz stanowi przyczynek do wypracowania dydaktyki szczegółowej, jaką jest metodyka kształcenia osób starszych w UTW.

Pełna charakterystyka specyfiki kształcenia osób starszych w zakresie nowych mediów wymaga uwzględnienia czterech elementarnych składowych, tworzących edukacyjną przestrzeń. Pierwszy z komponentów systemu metodycznego związany jest z przemianami edukacyjnymi i społecznymi, a zatem istotą paradygmatu edukacji przez całe życie (ang. *life long learning*), uwarunkowań biologiczno-psychicznych oraz ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu przemian demograficznych, a także reorientacji w zakresie postrzegania edukacji w „złotym okresie życia”, jaka nastąpiła na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Pierwszy rozdział składa się zatem z opisu szeregu zjawisk ukazujących w szerszym kontekście determinanty rzutujące nie wprost na złożony system edukacji osób w wieku senioralnym.

Drugi rozdział odnosi się do złożoności przeobrażeń społeczeństwa analogowego w informacyjne, mających swoje odbicie również w instytucjach przeznaczonych dla osób starszych. Część ta została poświęcona specyfice funkcjonowania osób starszych w zinformatyizowanych przestrzeniach społecznych wymagających posiadania nowych, złożonych kompetencji w porównaniu z wcześniejszym społeczeństwem analogowym. W rozdziale tym szczegółowo opisano zjawisko wykluczenia cyfrowego oraz dobre praktyki w wymiarze edukacyjnym służące minimalizowaniu problemu braku

umiejętności obsługi urządzeń cyfrowych¹. Rozdział ten uzupełniony został także o tematykę informatycznych rozwiązań służących podniesieniu jakości życia seniorów. Druga część książki stanowi zatem wyjściowy punkt rozważań dla zasadniczej części, jaką jest zagadnienie uczenia się i nauczania obsługi mediów cyfrowych w kontekście zmian technologiczno-społecznych.

Zasadnicza część rozprawy oscyluje wokół problematyki aktualnych teorii andragogicznych i gerontologicznych, warunkujących efektywną pracę edukacyjną ze studentami podejmującymi naukę w instytucjach przeznaczonych dla osób starszych, a więc: uniwersytetach trzeciego wieku (UTW), klubach seniora, organizacjach pozarządowych (NGO). Rozdział ten stanowi propozycję metodyki szczegółowej uwzględniającej całą paletę działań dydaktycznych oraz procesów wspierających efektywne uczenie się i nauczanie. Wskazane w rozdziale propozycje metodyczne mają swoją szczególną egzemplifikację w działaniach prowadzonych w ramach zorganizowanych form kształcenia.

W ostatnim rozdziale opisano zespół uwarunkowań pedeutologicznych, dopełniających wielowymiarową perspektywę instytucjonalnej edukacji osób w późnej dorosłości. W końcowej części tekstu poruszono kwestie związane z kompetencjami i kwalifikacjami edukatorów osób dorosłych, ich funkcjami oraz rolami, a także charakterem podejmowanych czynności geragogicznych. Rozdział ten dopełnia perspektywy poruszone we wcześniejszych fragmentach tekstu, a więc: społeczną, kulturową, biologiczną, technologiczną i historyczną. Ostatnia część książki polecana jest w szczególności dydaktykom pracującym z seniorami oraz organizatorom procesów kształcenia.

Formowanie teorii oraz rozwiązań praktycznych związanych z edukacją seniorów jest relatywnie nowym kierunkiem w andragogice czy też szerzej

¹ W opracowaniu pojawiają się określenia typu nowe media, technologia informacyjna czy też technologie informacyjno-komunikacyjne. Należy zatem wyjaśnić użycie tych elementarnych pojęć tytułem uściślenia. Nowe media będą rozumiane w opracowaniu jako interaktywne techniki komunikacyjne, pozwalające nie tylko na odbiór informacji, lecz również na jej kreowanie poprzez urządzenia cyfrowe. Zazwyczaj nowe media utożsamiane są nie tylko z urządzeniami (komputery, tablety, smartfony), lecz również z aplikacyjną warsztwą (np. portale typu web 2.0). Z kolei technologie informacyjno-komunikacyjne (skrótowo ICT) będą definiowane jako zespół urządzeń służących przesyłaniu danych, ich gromadzeniu czy przetwarzaniu. ICT powiązane są bardziej ze stricte informatycznym wymiarem nowych mediów. Technologia informacyjna natomiast to wszystkie środki służące „obróbce danych”. Autor będzie rozumiał technologię informacyjną w kontekście analizowanego tematu bardzo wąsko – jako oprogramowanie wspomagające przetwarzanie informacji, głównie poprzez pakiety biurowe oraz proste bazy danych i przeglądarki internetowe.

ujmowanym systemie nauk o wychowaniu i kształceniu człowieka na etapie późnej dorosłości (Čornaničová, 2005, s. 145). Wynika to przede wszystkim ze zmiany statusu nauk związanych z edukacją dorosłych, które w konsekwencji swojego rozwoju, związanego z przystosowaniem się do zmian kulturowych oraz technicznych, nabierają charakteru praktycznego (Por. Malewski, 2010, s. 13). Obecnie zatem przed andragogiką i gerontologią społeczną, a ściślej geragogiką, stoją nowe wyzwania związane m.in. z wypracowaniem skutecznych sposobów kształcenia kadr na potrzeby starzejącego się społeczeństwa. Fakt ten odnosi się również do przygotowania geragogów odpowiedzialnych za prowadzenie zajęć w obszarze nowych technologii. Geragogika jako nauka nastawiona na praktykę edukacyjną będzie musiała znaleźć sposób na łagodzenie, a nawet zapobieganie sytuacjom kryzysowym, wynikającym z wszechobecnego entourage'u technologicznego. Będzie to zadanie niewątpliwie trudne (Por. Stachowiak, 2012, s. 137) w sytuacji szybkich zmian społeczno-technologicznych.

B. Śliwerski zwraca szczególną uwagę na fakt, że w dobie bogactwa różnorodnych teorii związanych z kształceniem rola nauczyciela jest niezwykle trudna, ponieważ pracując, świadomie musi dokonywać ciągłych wyborów własnej ścieżki pracy z „hipermarketu rozwiązań edukacyjnych”. Edukator ujmowany jako konsument teorii ma zatem możliwość korzystania z najpopularniejszych rozwiązań (produktów promowanych) lub też, idąc dalej za treścią tej metafory, korzystać z małych rozwiązań (dostępnych w sklepikach lokalnych), zapewniających poznanie procesu edukacji osób starszych z różnych perspektyw (Por. Śliwerski, 2011, s. 69–71). W nawiązaniu do wielu teorii szczegółowych niniejsza praca ma charakter eklektyzmu mikroteorii połączonych ze sobą za sprawą różnych subdyscyplin pedagogicznych oraz nauk wspomagających andragogikę oraz gerontologię społeczną. Fakt ten wynika przede wszystkim z multidyscyplinarości zagadnienia edukacji osób starszych w obszarze nowych mediów. Nowo tworząca się metodyka szczegółowa odwołuje się zatem do: demografii, socjologii, gerontologii, psychologii rozwojowej i pedagogiki mediów.

Metodyka kształcenia seniorów jako istotna część andragogiki oraz gerontologii społecznej jest przede wszystkim konceptualnym rozwiązaniem praktycznym o charakterze interdyscyplinarnym. Jak podkreśla M. Beneš (2008, s. 34), rozwiązanie praktycznych problemów, w tym wypadku ukazanie specyfiki kształcenia osób starszych w obszarze nowych mediów, nie jest możliwe poprzez proste odwołanie się do jednej dyscypliny. Wielowymiarowy problem wymaga rozwiązań łączących wiedzę z obszaru humanistyki, nauk społecznych i technicznych. Dodatkowo, jak zaznaczają andragodzy, na obecnym etapie

rozwoju andragogiki trudno utrzymywać, że istnieje sensowne rozgraniczenie teorii i praktyki, ponieważ każda teoria (w niniejszej pracy procesy związane z uczeniem się seniorów, nauczaniem oraz instytucjonalno-społecznymi warunkowaniami) jest pojęciem wynikającym z reasumpcji praktyki, z której wyrosta i w której jest bardzo mocno zakorzeniona (Malewski, 1998, s. 146).

Przy uwzględnieniu powyższych założeń głównym celem niniejszej pracy jest stworzenie metateoretycznej propozycji metodyki pracy oświatowej z osobami w wieku senioralnym, odnoszącej się do inkluzji cyfrowej tejże grupy. Przedmiotem analiz w książce zostały aktualne teorie z zakresu nauk społecznych (w szczególności dydaktyki osób dorosłych oraz geragogiki). Autor tworząc podręcznik, starał się udzielić odpowiedzi na następujący zestaw pytań: w jakim zakresie przemiany demograficzne rzutują na system oświaty osób w wieku senioralnym? W jaki sposób cechy psychologiczne warunkują proces edukacji osób starszych? Jak na przestrzeni lat zmieniło się spojrzenie na metodykę uczenia się i nauczania wśród pokolenia seniorów? Dlaczego kontekst technologiczny jest niezwykle ważny w kontekście projektowania działań edukacyjnych przeznaczonych dla „pokolenia BC” (ang. *before computer*)? Z jakich elementów składa się metodyka szczegółowa w zakresie inkluzji cyfrowej osób starszych oraz czym charakteryzują się jej składowe? Ponadto autor podsumowując publikację, stawia pytanie, jakimi cechami powinna charakteryzować się prakseologiczna edukacja instytucjonalna analizowana z perspektywy edukatora osób starszych.

W nawiązaniu do praktycznego wymiaru pracy zgłębianie tematyki związanej z nauczaniem i uczeniem się osób starszych wynika z kilkuletniego doświadczenia dydaktycznego autora, m.in. w Cieszyńskim Uniwersytecie Trzeciego Wieku, a także w wielu innych ośrodkach na terenie miast ulokowanych w województwie śląskim (Żywiec, Jastrzębie Zdrój) oraz województwie małopolskim (Oświęcim). Potrzeba przeprowadzenia szczegółowych badań w zakresie edukacji osób starszych wynika z kilku istotnych problemów, jakie pojawiły się w trakcie prowadzonych działań dydaktycznych oraz badawczych. Za sprawą niewystarczających pod względem ilościowym i jakościowym zasobów literatury pozwalającej na przygotowanie się oraz podjęcie efektywnej pracy dydaktycznej z osobami starszymi w obszarze nowych technologii autor podjął próbę tworzenia samodzielnych programów nauczania. Jednocześnie prowadził analizę zagadnienia, czy osobom starszym potrzebne są nowe media, a jeśli tak, to w jaki sposób uczyć tę grupę, ażeby proces ten był efektywny oraz realizowany w przyjaznych warunkach.

Niniejsza publikacja, będąca z założenia monografią, adresowana jest przede wszystkim do osób zajmujących się organizowaniem działań edukacyjnych w instytucjonalnych formach kształcenia, a więc: UTW, klubach seniora, NGO, a także w ramach działań wolontariackich (np. „Latarnicy Polski Cyfrowej”). Autor dedykuje książkę również studentom kierunków pedagogicznych, gerontologii oświatowej oraz słuchaczom kursów dających podstawy do pracy z osobami w wieku senioralnym.

Niezwykłą inspiracją do napisania pracy jest również potrzeba tworzenia nowej jakości nauczania i uczenia się seniorów, postulowana przez środowisko skupione wokół osób starszych oraz instytucji związanych z edukacją medialną, a także praktyków – edukatorów usytuowanych w strukturach polskich oraz zagranicznych uniwersytetów trzeciego wieku. Tematyka podjęta w opracowaniu została zaprezentowana na kilkudziesięciu konferencjach naukowych w Polsce i za granicą, m.in. w Czechach – głównie w środowisku naukowym zajmującym się zagadnieniami andragogiki, gerontologii społecznej, pedagogiki mediów. Za podjęte działania autor został uhonorowany nagrodą główną w ramach konkursu „Promujemy młodych naukowców – wiedza z pasją” – Projekt Innowacyjnego Transferu Wiedzy w Naukę. Nieocenioną pomoc w trakcie uściślenia, syntetyzowania problemów badawczych oraz konkretyzowania rozdziału teoretycznego i przygotowania części metodycznej autor otrzymał w środowisku czeskich i polskich andragogów oraz gerontologów społecznych, w tym działających przy Akademickim Towarzystwie Andragogicznym, a także Stowarzyszeniu Gerontologów Społecznych. Autor pragnie również wyrazić słowa podziękowania Pani PhDr Renacie Kocianovej PhD oraz Panu PhDr Michalovi Serkovi PhD, dzięki którym praca ta została złożona w wersji finalnej jako doktorski egzamin państwowy (PhDr) z zakresu filozofii (specjalność: andragogika) na Uniwersytecie Karola w Pradze oraz wydrukowana w języku czeskim w czeskim związku organizacji zajmujących się edukacją dorosłych (Asociace institucí vzdělávání dospělých).

Łukasz Tomczyk